

«Η νέα Ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική στον τομέα της ενέργειας»

Τα κύρια σημεία της συζήτησης

Το Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων διοργάνωσε την Τρίτη 23 Νοεμβρίου, σε συνεργασία με το Ίδρυμα Konrad Adenauer, διαδικτυακή συζήτηση με θέμα: «**Η νέα Ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική στον τομέα της ενέργειας: Ο ρόλος της Ελλάδας**». Στην συζήτηση συμμετείχαν ο Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς κ. **Ιωάννης Μανιάτης**, πρώην Υπουργός Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ο Πρόεδρος και Εκτελεστικός Διευθυντής του IENE, κ. **Κωστής Σταμπολής**, η Διδάσκουσα στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος, κα **Μαρίκα Καραγιάννη** και ο σύμβουλος ενέργειας και κλιματικής πολιτικής του German Economic Institute, κ. **Finn Arnd Wendland**. Τον συντονισμό της συζήτησης είχε ο Διδάσκων στο Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος, κ. **Θεόδωρος Πανάγος**, πρώην αντιπρόεδρος της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας.

Στην αρχή, την εκδήλωση χαιρέτισαν ο Διευθυντής του ΙΔΟΣ, Καθηγητής Χαράλαμπος Τσαρδανίδης και ο Διευθυντής της Αντιπροσωπείας του Ιδρύματος Konrad Adenauer στην Αθήνα, κ. Henri Bohnet.

Η συζήτηση κινήθηκε σε τρεις άξονες: την Ενεργειακή Κρίση, την Κλιματική Κρίση και την θέση της Ελλάδας ως ενεργειακού κόμβου.

Ο κ. **Πανάγος**, αφού ευχαρίστησε το ΙΔΟΣ και το Ίδρυμα Adenauer για την σημαντική πρωτοβουλία τους για την οργάνωση της εκδήλωσης, αναφέρθηκε στην Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Πολιτική που ανατρέχει ήδη στην Συνθήκη της Λισαβώνας το 2009, ενώ τόνισε ότι η συνολική ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, εδώ και καιρό, συνδέεται άμεσα με την μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου, ιδίως μετά την Σύνοδο των Παρισίων του 2015. Χαρακτήρισε την υφιστάμενη ενεργειακή κρίση ως την δεύτερη σοβαρή μεταπολεμική μετά την κρίση του πετρελαίου του 1973 και παρακάλεσε τον κ. Μανιάτη να ανατρέξει στις, κατά την άποψή τους, αιτίες της κρίσης του φυσικού αερίου που βιώνουμε.

Ο κ. **Μανιάτης** θεωρεί ότι τα αίτια της ενεργειακής κρίσης είναι πολυπαραγοντικά μεταξύ των οποίων, η παγκόσμια οικονομική ύφεση που προκάλεσε η πανδημία, οι μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου που άρχισε να εισάγει η Κίνα. Τα φορτία LNG αντί για την Ευρώπη κατευθύνθηκαν στην Κίνα διότι το αγόραζαν σε μεγαλύτερη τιμή, δεδομένου ότι τον προηγούμενο καιρό αντιμετώπισαν προβλήματα blackout και χρειάζονταν ενέργεια για να διατηρηθεί ο ρυθμός ανάπτυξης της χώρας. Άλλοι προσθετικοί λόγοι ήταν η εξάντληση των αποθεμάτων φυσικού αερίου. Τα αποθέματα τέλος καλοκαιριού συνήθως ανέρχονται σε 95%. Φέτος ειδικά ήταν μόνο 65%, λόγω κακών κλιματικών συνθηκών, εκτεταμένων ζημιών στη Ρωσία που μείωσαν την παραγωγή, προβλημάτων συντήρησης σε υποδομές φυσικού αερίου σε

πολλές χώρες συνεπώς. Επιπρόσθετα, η παραγωγικότητα μειώθηκε, εξ αιτίας της συνεχούς μείωσης την τελευταία πενταετία, των επενδύσεων σε υποδομές φυσικού αερίου λόγω της απανθρακοποίησης (decarbonization), ενώ η Μόσχα εκμεταλλεζόμενη την κατάσταση δεν αύξησε τις παρεχόμενες ποσότητες ως μέσο πίεσης για την έναρξη λειτουργίας του αγωγού Nord II. Ο κ. Μανιάτης αναφέρθηκε σε τρεις παραδοχές για την ενεργειακή κρίση: πρώτον ότι, αν δεν μειωθεί το φαινόμενο του θερμοκηπίου, θα οδηγηθούμε σε μια περιβαλλοντική καταστροφή, δεύτερον, η Ευρώπη έχει πραγματοποιήσει σχετικά ικανοποιητική πρόοδο αναφορικά με την πράσινη μετάβαση και τρίτον, ότι η Ευρώπη δεν ήταν προετοιμασμένη να υιοθετήσει κατάλληλα μέτρα για να αποφευχθεί η κρίση, μη δίδοντας τη δέουσα προσοχή στην ενεργειακή ασφάλεια και τις τιμές ενέργειας. Αυτό έγινε εμφανές και στο πρόσφατο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, όπου δεν παρουσιάστηκε μια συντονισμένη απάντηση στην ενεργειακή κρίση των κρατών μελών αλλά μόνο μια εργαλειοθήκη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στην ουσία τα κράτη κλήθηκαν να υιοθετήσουν μόνα τους από την εργαλειοθήκη σε εθνικό επίπεδο τα κατάλληλα μέτρα που θεωρούσαν περισσότερο πρόσφορα. Ο κ. Πανάγος, τονίζοντας ότι πλέον πρέπει να ομιλούμε για κλιματική κρίση και όχι κλιματική αλλαγή, ζήτησε από τον κ. Μανιάτη να εκφράσει την γνώμη του για το ζήτημα αυτό, καθώς και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της πρόσφατης συνόδου (COP 26) στην Γλασκόβη. Ο κ. Μανιάτης τόνισε ιδιαίτερα ότι για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης πρέπει να βασιζόμαστε στους εξής τρεις πυλώνες: επαρκή ενέργεια- πράσινη μετάβαση – προσιτές τιμές προμήθειας. Ωστόσο, σήμερα δίνεται έμφαση μόνο στην «πράσινη ενέργεια». Υπογράμμισε, επίσης, ότι το φυσικό αέριο θα κυριαρχεί για τα επόμενα τριάντα χρόνια και βασικός στόχος είναι να διασφαλίσουμε τα αποθέματα φυσικού αερίου μέσω εφικτών μέτρων. Στο ζήτημα της αξιολόγησης της πρόσφατης συνόδου των Ηνωμένων Εθνών στη Γλασκόβη για την κλιματική αλλαγή της COP26, ο κ. Μανιάτης εκτίμησε ότι τα αποτελέσματα ήταν μάλλον απογοητευτικά αλλά δεν θα έπρεπε να υπήρχαν υψηλές προσδοκίες, καθώς οι κυβερνήσεις είναι αναμενόμενο να σκέφτονται την ανάπτυξη μετά την ύφεση που προκάλεσε η πανδημία. Στην COP26 οι ΗΠΑ διπλασίασαν την χρηματοδότηση προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ κάποιες άλλες συμφώνησαν να σταματήσουν την αποψίλωση των δασών. Ωστόσο, λόγω της ανάπτυξης της Ινδίας, οι εκπομπές άνθρακα δεν θα μηδενιστούν μέχρι το 2050. Οπότε οποιοσδήποτε στόχος για κλιματική ουδετερότητα μάλλον αναβάλλεται για μετά το 2050. Ένας από τους στόχους είναι η διαμόρφωση ενός παραγωγικού μοντέλου χωρίς ρύπους. Βέβαια, αυτό αφορά κυρίως την Κίνα αφού εκπέμπει το 27% των παγκόσμιων ρύπων και η Ευρώπη μόνο το 7-8%. Ο κ. Μανιάτης υπογράμμισε ότι η χρηματοδότηση της πράσινης μετάβασης είναι ένα ζητούμενο και ότι πρέπει να αυξηθούν οι επενδύσεις των κυβερνήσεων για την προστασία του περιβάλλοντος από 1 τρις σε 5 τρις δολ. έτσι ώστε να καταστεί δυνατή μια βιώσιμη ανάπτυξη. Πρότεινε δε τη σύναψη μιας παγκόσμιας συμφωνίας τύπου Bretton Woods («κλιματικό Bretton Woods») για την ενέργεια στο οποίο θα συμμετάσχουν οι χώρες του G20 και μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί, όπως το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και οι αναπτυξιακές Τράπεζες, ώστε να συζητηθεί ένα

συγκροτημένο σχέδιο παροχής βοήθειας στις ασθενέστερες. Οι κυβερνήσεις θεωρεί ότι έχουν καταλάβει την αναγκαιότητα λήψης μέτρων ανεξάρτητα το εάν αυτά είναι «σκληρά» για τις κοινωνίες. Ο κ. Πανάγος στη συνέχεια ζήτησε την θέση του κ. Μανιάτη στο ζήτημα της γεωπολιτικής διάστασης των αγωγών που ήδη σχεδιάζονται ή έχουν κατασκευασθεί και κατά πόσο η ύπαρξη των αγωγών αυτών μπορεί να αναβαθμίσει την θέση της Ελλάδος στην Ευρώπη γενικά και στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο ειδικότερα. Ο κ. Μανιάτης ανέφερε ότι κατά την περίοδο 2010-2020 (και ιδιαίτερα κατά την περίοδο 2010-2014) έγιναν άλματα στην γεωπολιτική αναβάθμιση της χώρας στο πεδίο της ενεργειακής ασφάλειας τόσο στην ΝΑ Ευρώπη όσο και στην Ανατολική Μεσόγειο, μέσω του EastMed, του TAP, του κάθετου διασυνδεδημένου αγωγού Ελλάδας-Βουλγαρίας (IGB) με την προοπτική δημιουργίας του «Κάθετου Διαδρόμου» (Vertical Corridor), του τερματικού στην FSRU Αλεξανδρούπολη και της προοπτικής δημιουργίας χώρου υπόγειας υποθήκευσης φυσικού αερίου στην περιοχή της Καβάλας. Συνεπώς, διαπίστωσε ότι η Ελλάδα έχει καταφέρει να καταστεί ενεργειακός κόμβος ιδιαίτερα στο κομμάτι του φυσικού αερίου. Παράλληλα, αντίστοιχη προσοχή έχει αρχίσει να δίνεται και στην διπλωματία των καλωδίων για την μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας, με σημαντικότερα έργα τον Euroafrica Interconnector και Euroasia Interconnector (Ισραήλ- Αίγυπτος- Κύπρος- Ελλάδα). Τέλος, ο κ. Μανιάτης υπογράμμισε ότι θα πρέπει να αναδειχθεί ο ρόλος των ενεργειακών κοινοτήτων και της ενεργειακής συμμετοχικής δημοκρατίας. Χαρακτηριστικά είπε ότι οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε τις διαφωνίες των τοπικών πληθυσμών για τις Ανανεώσιμες Πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) ενημερώνοντας κατάλληλα τις τοπικές κοινωνίες. Τόνισε δε ότι αν θέλει η Ευρώπη αλλά και η Ελλάδα να αυξήσει το πράσινο ισοζύγιο της θα πρέπει να πειστούν οι κοινωνίες ότι θα έχουν οφέλη μέσα από τη μετάβαση σε πράσινη ενέργεια.

Ο κ. Πανάγος, στην συνέχεια, ζήτησε από τον **κ. Wendland** να αναφερθεί στο κατά πόσο η ενεργειακή κρίση έχει επηρεάσει την Γερμανική οικονομία, δεδομένου ότι η κρίση έχει πλήξει το σύνολο των κρατών μελών. Ο κ. Wendland υπογράμμισε ότι το ενεργειακό κόστος επηρεάζει βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα την γερμανική οικονομία, ιδιαίτερα στον τομέα των μεταφορών. Ακολουθώντας, ο κ. Πανάγος τον ρώτησε για το επίπεδο αποξήλωσης των πυρηνικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Γερμανία, δεδομένου ότι αυτό περιλαμβάνεται στο ενεργειακό πρόγραμμα της Γερμανίας, ενώ ζήτησε να αναφέρει πώς αντικαθίσταται η πυρηνική ενέργεια που αποξηλώνεται. Ο κ. Wendland ανέφερε ότι στην Γερμανία, οι τελευταίοι πυρηνικοί αντιδραστήρες θα παροπλιστούν σταδιακά. Πριν δέκα χρόνια η πυρηνική ενέργεια δέχθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο ένα νέο πλήγμα λόγω της Φουκοσίμα, επομένως το 2018 η γερμανική κυβέρνηση είχε υποσχεθεί την κατάργησή της αλλά αυτή θα πραγματοποιηθεί τελικά το 2022. Παράλληλα, η κυβέρνηση συζητά την αντικατάστασή της από άλλες πηγές ενέργειας. Από το 2010 αυξήθηκε ο ρυθμός εγκατάστασης νέων φωτοβολταϊκών εγκαταστάσεων. Ωστόσο, σημειώθηκε μια επιβράδυνση λόγω

της πολυπλοκότητας των διαγωνισμών, του ρυθμού των δανειοδοτήσεων και των πολιτικών εξελίξεων. Σχετικά με τον τρόπο που θα αντικατασταθεί η πυρηνική ενέργεια, υπάρχουν ακόμα εμπόδια. Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας είναι μία λύση για την αντικατάσταση της πυρηνικής ενέργειας. Παρόλα αυτά, ο στόχος αυτός έχει μακροπρόθεσμο χαρακτήρα και δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί άμεσα, αλλά σε δέκα με είκοσι χρόνια. Η Γερμανία προβαίνοντας στη μείωση χρήσης πυρηνικής ενέργειας αλλά και του άνθρακα, αύξησε τις ανάγκες της για φυσικό αέριο. Ο κ. Wendland ανέφερε ότι ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα είναι η απουσία εναλλακτικών πηγών ενέργειας που να είναι ανταγωνιστικές. Ο κ. Πανάγος τον ρώτησε στην συνέχεια για τις πολιτικές εκτιμήσεις αναφορικά με τις πρόσφατες εξελίξεις σχετικά με τον αγωγό NordStream 2, κάνοντας μια αναδρομή στα προβλήματα που ο συγκεκριμένος αγωγός έχει αντιμετωπίσει από την αρχή, όπως τις αποφάσεις των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων και της πρόσφατης απόφασης του Γερμανού Ρυθμιστή, την οποία ο κ. Πανάγος χαρακτήρισε εύλογη από ρυθμιστικής πλευράς και συμβατή με την Τρίτη Δέσμη Απελευθέρωσης των αγορών ενέργειας. Για το ζήτημα αδειοδότησης του Nordstream II ανέφερε ότι είναι ένα ζήτημα αρκετά πολιτικοποιημένο με αρκετές διαφοροποιήσεις μεταξύ των πολιτικών κομμάτων. Το Χριστιανοδημοκρατικό κόμμα, όπως και το Σοσιαλδημοκρατικό είναι υπέρ των αγωγών, ενώ αμφιλεγόμενη είναι η στάση των Φιλελεύθερων, όπως και των Πρασίνων. Τέλος, σε ερώτηση του κ. Πανάγου αν η Γερμανία πρόκειται να κατασκευάσει άλλους μεγάλους αγωγούς, ο κ. Wendland απάντησε ότι η Γερμανία δε πρόκειται να φτιάξει άλλους αγωγούς φυσικού αερίου ή γενικά «entry points» και ότι η πολιτική της χώρας είναι η διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας που μπορεί να επιτευχθεί με διεθνή συνεργασία. Η έμφαση δίνεται σήμερα στην αξιοποίηση του υδρογόνου.

Ο κ. Πανάγος παρακάλεσε τον κ. **Σταμπολή** να αναφέρει τις αιτίες που οδήγησαν στην ραγδαία αύξηση των τιμών ηλεκτρικής ενέργειας τους τελευταίους μήνες. Ο κ. Σταμπολής προέβη σε λεπτομερή αναφορά των αιτιών, τονίζοντας ότι η αύξηση των τιμών του φυσικού αερίου διεθνώς είναι η βασική αιτία. Ακολούθως, τον παρακάλεσε να εκφέρει την δική του άποψη αναφορικά με το ζήτημα της ενεργειακής θέσης της Ελλάδος ως ενεργειακού κόμβου. Ο κ. Σταμπολής τόνισε το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι από τις μεγαλύτερες ενεργειακά εξαρτώμενες χώρες στην Ευρώπη για αυτό και πρέπει να κρατήσει ένα ποσοστό εγχώριας παραγωγής από άνθρακα και να έχει μια ετοιμότητα σε συνδυασμό με την ανάπτυξη δικής της τεχνογνωσίας. Στο σημείο αυτό ο κ. Πανάγος συμφώνησε ότι αυτό είναι αναγκαίο. Ο κ. Σταμπολής προέβη στη διαπίστωση ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να καταστεί σημαντικός ενεργειακός κόμβος, τονίζοντας ότι τον ρόλο αυτό τον έχει η Τουρκία, από την οποία διέρχεται ένας μεγάλος αριθμός αγωγών και από την οποία η Ελλάδα προμηθεύεται φυσικό αέριο. Επομένως, η Ελλάδα θα έπρεπε να στοχεύει στην ενεργειακή της αυτάρκεια και όχι να καταστεί σε πρώτη φάση ενεργειακός κόμβος. Η Ελλάδα μπορεί, ωστόσο, να λειτουργήσει ως

ενεργειακός κόμβος εμπορίας του φυσικού αερίου, διότι είναι η μόνη χώρα στην περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα σε χώρες προμηθευτές. Ο κ. Σταμπολής υπογράμμισε ότι ο στρατηγικός στόχος πρέπει να είναι η ενεργειακή αυτάρκεια της Ελλάδας με ΑΠΕ και φυσικό αέριο. Ακόμη, καλό είναι να πάρει κοιτάσματα από την Ελλάδα στο μέλλον από τον αγωγό East Med ώστε να μειωθούν οι τιμές στην εσωτερική αγορά. Ακολούθως, ο κ. Πανάγος ρώτησε τον κ. Σταμπολή αναφορικά με την πρόοδο που έχει κάνει η Ελλάδα στην υπόθεση της διείσδυσης των ΑΠΕ, δεδομένου ότι ήδη βρισκόμαστε μακριά από τον ενωσιακό στόχο. Ο κ. Σταμπολής ανέφερε ότι, αν και η Ελλάδα έχει σχετικά μικρές δυνατότητες, έχει κάνει σημαντικά βήματα όσον αφορά στις επενδύσεις σε αιολικά πάρκα, φωτοβολταϊκά και γενικότερα στην παραγωγή ηλεκτρισμού από ΑΠΕ. Σήμερα η Ελλάδα καλύπτει ένα 20 τοις εκατό της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης από ΑΠΕ και το 30 τοις εκατό της ηλεκτρικής ενέργειας με τη χρήση διαφόρων μιγμάτων. Τέλος ο κ. Σταμπολής τόνισε ότι πρέπει να δοθεί προσοχή στη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής αλλά για να γίνει αυτή θεωρεί ως απαραίτητη προϋπόθεση την αναθεώρηση της Green Deal της ΕΕ. Η αναθεώρηση αυτή οφείλει να λάβει υπόψη της και την χρησιμότητα της πυρηνικής ενέργειας.

Ο κ. **Πανάγος**, στην συνέχεια, παρακάλεσε την κα **Καραγιάννη** να σχολιάσει την Ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική για την ενέργεια. Η κα Καραγιάννη τόνισε ότι η ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ενέργειας δεν είναι ομοιογενής. Η πρόβλεψη για ενισχυμένη συνεργασία στον τομέα της ενεργειακής πολιτικής σε κοινοτικό επίπεδο καθιστά αδύνατη την ομοφωνία, αλλά και τη λήψη μιας συλλογικής απόφασης ως προς την προμήθεια φυσικού αερίου, τη διαφοροποίηση, τις τιμές αλλά και τη στάση απέναντι στη Gazprom σχετικά με τα συμβόλαια φυσικού αερίου. Συνεπεία των ρωσοουκρανικών κρίσεων, έχουν εμφανιστεί προβλήματα στη διαφοροποίηση, δηλαδή στις διαφορετικές πηγές προμήθειας φυσικού αερίου, με αποτέλεσμα η Κασπία να είναι μια εναλλακτική λύση αλλά όχι τόσο αποτελεσματική. Συνεπώς, παρά την προσπάθεια διαφοροποίησης (diversification) των πηγών ενέργειας, η Ρωσία εξακολουθεί να αναπληρώνει το κενό, οδηγώντας την αγορά ενέργειας στην Ευρώπη σε μια ολιγοπωλιακή κατάσταση. Κατά τη εκτίμησή της θα πρέπει να υπάρξει μεγάλη γενναιότητα από την ΕΕ για μια κοινή ενεργειακή πολιτική και είναι της γνώμης ότι για μερικά θέματα ενεργειακής πολιτικής οι αρμοδιότητες πρέπει να εκχωρηθούν στις Βρυξέλλες, καθώς ανάμεσα στα κράτη μέλη υπάρχουν διαφοροποιημένα συμφέροντα (diversified interests). Ακολούθως, ο κ. Πανάγος ρώτησε την κα Καραγιάννη για την ελάρκεια των υποδομών στην χώρα μας και την γεωπολιτική τους σημασία. Η κα Καραγιάννη υπογράμμισε ότι η Ελλάδα διαθέτει μια σειρά σημαντικών υποδομών, που συνιστά μια μεγάλη αναβάθμιση κυρίως της Βόρειας Ελλάδας, γεγονός που συμβάλλει ιδιαίτερα στην ανάδειξη της χώρας ως έναν ενεργειακό δρώντα, ενώ είναι η πρώτη χώρα της ΕΕ από την οποία διακινείται αζέρικο φυσικό αέριο. Αναφέρθηκε, συγκεκριμένα, επίσης, στην σημασία τόσο της Κομοτηνής όσο και της Θεσσαλονίκης ως κόμβων για το φυσικό αέριο, γεγονός που αναβαθμίζει την θέση της Ελλάδας σε επίπεδο ΕΕ. Αναφορικά με το επίπεδο της διείσδυσης των ΑΠΕ, η κα Καραγιάννη

υποστήριξε ότι για να υπάρξει έμφαση στις ΑΠΕ, πρέπει να υπάρχει και η κατάλληλη οικονομική βάση. Στην περίπτωση αυτή η Ελλάδα βρίσκεται σε ικανοποιητικό επίπεδο συγκριτικά με άλλες χώρες, σε τομείς αιολικών πάρκων και ξένων επενδύσεων. Τόνισε, δε, ότι η Τουρκία δεν είναι σε θέση, όπως η Ρωσία, να εργαλειοποιήσει τους αγωγούς για οφέλη στην εξωτερική της πολιτική. Ούτε δε η Τουρκία είναι Ουκρανία. Οι αγωγοί που διέρχονται από την Τουρκία είναι διεθνείς και όχι τουρκικής ιδιοκτησίας. Για το λόγο αυτό, η Τουρκία δεν μπορεί να διακόψει την παροχή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, διότι υπάρχουν πολύ ισχυρές ρήτρες δέσμευσης.